Faylasuf Bedilning qimmatli asarlarida insonlarni zo‘ravonlikdan saqlanishga chaqiruvchi, insoniylik, qadr-qimmat, tinchlik yo‘liga chorlovchi Bedilni ko‘ramiz. Bu asarlar zulmga xizmat qiladigan, adolatni amalga oshirmaydigan hukumat, shubhasiz, xalq tinchligi va osoyishtaligining sharti emasligini ko‘rsatadi. Bedil ijodining qadri shundaki, inson abadiy tinchlikka, bag‘rikenglikka, zo‘ravonlikni inkor etishga bog‘lanadi.

Xulosa va takliflar. Mirzo Abdulqodir Bedil falsafasi insonning intilishlariga asoslanadi, u o‘z she’riyatida insonning qadr-qimmati nafaqat uning boyligi bilan, balki bilim va malaka egallashi bilan ham belgilanishini e’tirof etadi.

Mirzo Abdulqodir Bedil uchun insonparvarlik insonni haqiqiy taraqqiyotining asosiy mezonidir. Chunki u uchun, inson bu oy ostidagi dunyoda o‘z maqsadiga ega bo‘lgan, eng mukammal mavjudotdir. Mirzo Abdulqodir Bedil gumanizmi o‘zining ijtimoiy ahamiyati bo‘yicha oliy axloqiy kategoriya hisoblanadi. Mutaffakir o‘z diqqat-e’tiborini asosan inson shaxsiyatining axloqiy mazmuniga qaratgan, uning insonparvarlik konsyepsiyasining markazida inson turadi.

Mirzo Abdulqodir Bedil aytganidek, ilm-hunar egallab, ongli mehnat qilmaguncha “kishi yuziga iqbol eshigi ochilmaydi”.

Insonning qiymati emas siymu zar,

Insonning qiymati ilm ham hunar.

Demak, mustaqillik tufayli o‘rganish, tahlil etish ajdodlarimiz ma’naviy merosini chuqur o‘rganish bizning muqaddas burchimizdir. O‘z tarixini bilmagan xalqning kelajagi ham bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

[1]. Муминов И.М. Философские взгляды Мирзы Бедиля. Ташкент, 1957.

[2]. Muhammadiyeva O. Bedil va axloqiy qadriyatlar falsafasi. Toshkent, “Yangi nashr”, 2016.

[3]. Mo‘minov I. Tanlangan asarlar. 1-jild, T., “Fan”, 1969.

[4]. Садикова Н.Н. Философская антропология Бедила. Дис. кандидат философских наук, 09.00.03. История философии. Душанбе, 2000, с. 123.

[5]. Falsafa entsiklopedik lug‘at. Toshkent, O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2010.

[6]. Davronov Z. Falsafa. O‘quv qo‘llanma, Toshkent, “Iqtisod – moliya”, 2006.

[7]. Nazarov Q. O‘zbek falsafasi. Toshkent, O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2013.

[8]. Mirzo Abdulqodir Bedil Ruboiylar. Shoislom Shomuhamedov tarjimalari. Toshkent, 1986.

[9]. Sattorova Sh. “Mirzo Bedil falsafasida olam va odam munosabatlari” mavzusidagi dissertatsiya ishi.

[10]. Matnazar Abdulhakim tarjimalari. https://ziyouz.uz/jahon-sheriyati/fors-tojiksheriyati/mirzo-bedil

[11]https://kh-davron.uz/kutubxona/jahon/jafar-muhammad-abulmaoniymanaviyati-bedil-hayoti-va-falsafiy-qarashlariga-chizgilar.html

[12]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘z-bekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. https://lex.uz/uz/docs/5841063 //

Islamova Komila Payzullayevna (Samarqand davlat Chet tillar instituti, Samarqand, O‘zbekiston; komilaislamova@mail.ru)

MAORIFNI ISLOH QILISH BORASIDAGI MA’RIFATPARVARLIK HARAKATLARIDA SADRIDDIN AYNIYNING O‘RNI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada maorifni isloh qilish borasidagi ma’rifatparvarlik harakatlarida Sadriddin Ayniyning o‘rni haqidagi ma’lumotlar yoritilgan. Bunda jadidchilik harakatining keng tarqalishida Sadriddin Ayniy ijodi va faoliyati vositasida matbuot va ta’lim tizimi orqali xalq ma’naviyatini yuksalitrish borasidagi ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Buxoro ma’rifatparvarlik va taraqqiyparvarlik tarixidagi o‘rni, taniqli namoyandalari, uning siyosiy-ijtimoiy faoliyati to‘g‘risida muhim ma’lumotlar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *“Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar”, “Kolesov voqeasi”, Jadidchilik, “Tarbiya-yi atfol” (“Bolalar tarbiyasi”), “Yosh buxoroliklar”, “Yosh xivaliklar”.*

РОЛЬ САДРИДДИНА АЙНИ В ДВИЖЕНИЯХ ЗА РЕФОРМУ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В статье представлена информация о роли Садриддина Айни в просветительском движении по реформированию образования. В нем приводятся сведения о широком рас-пространении движения джадидов благодаря трудам и деятельности Садриддина Айни, который способствовал повышению духовности народа через прессу и систему образования. Приведены важные сведения о месте Бухары в истории просвещения и прогресса, ее выдающихся деятелях, политической и общественной деятельности.*

Ключевые слова: *“Материалы к истории Бухарской революции», «Колесовское происшест-*

вие», Джадидчилик, "Тарбияй атфол" ("Детское воспитание»),"Юные бухарцы","Младохивинцы".

THE ROLE OF SADRIDDIN AYNI IN THE ENLIGHTENMENTAL MOVEMENT ON EDUCATIONAL REFORM

Annotation. *This article provides information about the role of Sadriddin Aini in the enlightenment movement to reform education. It provides information about the widespread spread of the Jadid movement through the work and activities of Sadriddin Aini and the improvement of people's spirituality through the press and education system. Important information is provided about the place of Bukhara in the history of enlightenment and progress, its prominent figures, and its political and social activities.*

Key words: *"Materials for the History of the Bukhara Revolution","The Kolesov Incident", Jadidism, "Tarbiyai atfol" ("The Education of Children") Young Bukhara People, Young Khiva People.*

Kirish. Jadidchilik harakati jamiyatimiz hayotida XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi muhim ahamiyat kasb etgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy-ma'rifiy harakat hisoblanadi. Jadidchilik harakati, dastlab, XIX asrning 80-yillarida Qrimda Ismoilbek Gasprinskiy boshchiligida tashkil etilgan. Bu yo'nalish qatnashchilari, dastlab, o'zlarini taraqqiyparvarlar, so'ngra jadidlar nomi ostida e'lon qilgan. Ma'rifatparvarlar, dastlab, ziyoli musulmon xalqining jahon rivojlanishidan qo'lida qolayotgan tushunib, maorif tizimini o'zgartirib umumjahon taraqqiyotiga moslash zarurligini angladilar [4].

Turkistonda jadidchilik harakatining asosidagi ma'rifatparvarlik harakati kuchayishi sababli ikki xil yo'nalish yuzaga keldi: 1. "Yosh buxoroliklar". 2. "Yosh xivaliklar" harakati tashkil etildi. Bu tashkilotlarning qatnashuvchilari bo'lganligi sababli fikr va g'oyalari hamohang bo'lganligi sabab o'zlarini shu tariqa nomlashgan [2].

Buxoroda yuzaga kelgan, o'z iqtidori va iste'dodli ma'rifatparvarlarni birlashtirgan "Yosh buxoroliklar" yo'nalishida Buxorodagi jadidchilik harakatining taniqli yo'lboshchilaridan, yangi usul jadid maktablari ochilishining birinchi tashabbuskorlaridan hisoblangan ma'rifatparvar adib Sadriddin Ayniyning hissasi beqiyos hisoblanadi. Sadriddin Ayniyning "Buxoro mang'it amirlari tarixi" va "Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar" kabi muhim asarlarida ma'rifatparvarlar tomonidan tashkillashtirilgan, o'z qatoriga iqtidorli va iste'dodli yoshlarni umumlashtirgan

Tadqiqot metodologiyasi. "Yosh buxoroliklar" tashkiloti tomonidan Buxoroda jadidchilik va yangi usul jadid maktablarini faoliyat ko'rsatishida fidoyiligi va amirlik boshqaruvi, madrasa va maktablarda dars berish uslubini joriy etish aholi orasida ma'naviy-ma'rifiy materiallar, matbuot vositalarini yoyishdagi faoliyati yoritilganligi, ushbu ma'rifatparvarlik faoliyatida Sadriddin Ayniy ham faol qatnashgan.

Sadriddin Ayniy "Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar" asarida ta'kidlashicha, Rusiya va Turkiyada yuz bergan inqiloblar, Istanbul, Boku, Qrim va boshqa hududlarda, Buxoroda joriy etila boshlagan, xalq ma'naviyatini zamonaviy bilimlar asosida ilg'or g'oyalar targ'ibotchisi sifatida tanlangan turli gazeta va jurnallarning ta'siri asosida tez orada erkin fikrlilar, ya'ni ma'rifatparvar ziyolilar toifasi ko'paya boshladi. Buxoroda tashkil etilgan N.Sobitovning tatar jadid maktabi, M.Jo'raboy boshchiligida 1900-yilda Buxoroning Po'stindo'zon guzarida tashkil etilgan yangi usul jadid maktabi tez fursatda mashhur bo'lgandan so'ng bu maktablar xalqning yoshidan qat'i nazar, barcha fuqarolariga ko'plab yangi zamon talablariga javob bera oladigan ta'lim muassasalari tevaragida uyushdilar [1]. Ziyoli va xalqparvar ma'rifatparvar jadedlar xalq farzandlarining zamonaviy ta'limga bo'lgan qiziqishlari asosida ziyo tarqatuvchi yangi usuldagi darsliklarni yaratib, ularni eski tuzumdagi og'ir turmush tarzidan najot bo'lib chiqarib olish maqsadi asosida harakatlandilar.

Jamiyatning asosiy ilgari surgan maqsadli ishlaridan biri tajriba orttirish maqsadida xorijga yoshlarni o'qishga junatilishidir. Istanbulga o'qishga junatilgan buxorolik va turkistonlik badavlat oila bolalari o'z hisobiga, kambag'al bolalar esa jamiyat hisobidan o'qishga yuborilgan. 1908-yilda 14 kishi Istanbulga borib o'qib keldi. "Kolesov voqeasi"dan keyin, ularning ko'pchiligi qatl etildi" [1]. Hukumat vakillari tomonidan eng yirik dushman deb topilgan ma'rifatparvar ziyolilar jamiyatni ularning maqsadlariga zid tarzda yangicha g'oyalar asosida xalqni ma'naviy jihatdan qurollantirmoqda edi.

Ma'rifatparvarlar har bir aholiga qiyinchilik tug'diradigan sohalarning 1910-yilda ramazon oyigacha "Yosh buxoroliklar"ning "Tarbiyayi atfol" jamiyatiga Sadriddin Ayniy a'zo bo'lib kirgan [1].

S.Ayniy kabi jamiyat a'zolari islohotlarni xalq manfaatiga yo'naltirmoqchi bo'ladi, jamiyat a'zolarining ba'zi kishilari bu fikrga qarshi chiqadi. Jamiyat a'zolari ochiq va yarim ochiq harakatlarga qatnashavermasinlar. Lekin yo'l-yo'riqlarni jamiyatdan olsinlar, men dehqonlar orasida tashviqot o'tkazish masalalarini ular oldiga qo'ydim, modomiki, islohotning bir qismi yer solig'ining islohoti ekan, bu to'g'risida dehqonlarni tayyorlash kerak", dedim" [1]. Barcha ma'rifatparvar adiblarimizning asosiy maqsadlaridan biri

ma'naviy sohada ommani, eng asosiysi, quyi qatlamda ezilib yashab kelayotgan dehqonlar hayotini yaxshilash borasidagi harakatlarni asosiy masala sifatida kutardilar.

Tahlil va natijalar. Sadriddin Ayniy ta'kidlashicha, jadidlarning ma'rifatparvarlik tadbirlari xat va savoddan xabardor bo'lgan, hukumat ishlari bilan hamkorlikda bo'lmagan, adabiyot va matbuot ishlaridan xabari bo'lgan bir qisim xalqqa ijobiy ta'sir ko'rsatgan [1]. Jamiyat miqyosida o'tkaziladigan islohotlarning natijadorligini oshirish bu hukumat va xalq omixtaligi asosida amalga oshiriladigan jarayon hisoblanadi. Ikki tomon bir-birini qo'llab-quvvatlaydigan bo'lsa, islohot samarali natija bilan tugallaanadi. Bizga ma'lumki, har bir davrda xalq harakatlari o'ta uyushgan holatda harakatlana olmasa, ularning harakatlari puchga chiqishi tarixdan ma'lum. Jadidlar ma'rifatparvarlik harakatlarining milliy va ma'naviy g'oyasi ham xalqni ma'rifatli qilish, eski tuzum botqog'idan chiqarish borasidagi maqsad asosida harakatlanishiga qaramasdan, hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlanmadi.

Sadriddin Ayniy "Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar" asarida ta'kidlashicha, "Yosh buxoroliklar" 1918-yil martda amirlikda vujudga kelgan "Kolesov voqealari"dan so'ng amir tazyiqiga uchramaslik sababli qochib, Turkiston o'lkasi shaharlariga qochib, jon saqlashga majbur bo'ldi. Ularning ba'zilari Toshkent va Samarqand orqali, ba'zilari esa Rossiya shaharlariga borib joylashdi. Ular joylashgan hududlarda o'zlarining ma'rifatparvarlik ishlarini, targ'ibot va tashviqot faoliyatlarini davom ettirib, bir qator siyosiy-maxfiy idoralar tashkil qildi. "1918-yil Turkistonda parokandalik yuz berdiki, Vatandan, bor-budidan ayrilib, g'urbat va musofirlikda kun kechirdilar. Faoliyat yuritish u yoqda tursin, tirikchilik qilish ham og'ir holatga aylandi" [1].

Fayzulla Xo'jayev boshchiligida 1920-yil 15-aprelidan Toshkentda, har oy ikki bor bosilib chiqadigan "Uchqun" jurnali nashr etila boshladi [3].

Sadriddin Ayniy faoliyatini qizqa qilib ta'kidlaganda, Turkiston va O'zbekistonning o'tmish holati va muammolari o'rganiladi, vatanimiz tarixini o'rgangan holatda kelgusi o'sib kelayotgan avlodlarga munosib merosni yozib qoldirdi. Mamlakatimizni dunyoning rivojlangan davlatlar qatorida o'z yo'liga ega bo'lgan davlat sifatida ko'rish maqsadida o'zining siyosiy va ijtimoiy qarashlarini asarlari vositasida kelgusi avlodlarga qoldira oldi [5].

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib yozganda, Sadriddin Ayniy "Yosh buxoroliklar" partiyasining faol a'zosi bo'lib, o'zining islohot va inqilob haqidagi g'oya va fikrlarida ijtimoiy-siyosiy inqilob orqali davlat boshqaruvini o'zgartiradigan ma'rifatparvar jadidlar tomonida emasdi. Adibning qarashlarida jamiyat miqyosida barcha tabaqalar tengligini o'rnatgan holatda ma'rifatparvarlik g'oyalarini ishlab chiqgan holatda islohotlar o'tkazilganda, bu jarayonda barcha tabaqa vakillari qatnashib, sezilarli natijalarga erishish ko'zda tutgandi. Sadriddin Ayniyning ta'kidlashicha, siyosiy, ijtimoiy, ma'naviy o'zgarishlar asta-sekinlik bilan xalqni bu jarayonlarga tayyorlagan holatda yuz berishi mumkin. Eng asosiysi, Sadriddin Ayniy jamiyatdagi yangicha qarashlar asosidagi ma'rifatparvarlik harakatlarida va bu harakat vositasida tashkil etilgan "Yosh buxoroliklar" harakati faoliyatida sezilarli o'rin qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Ayniy S. Qisqacha tarjimayi holim. Asarlar. 8 jildlik, 1-jild, Toshkent, O'zbekiston davlat badiiy adabiyot nashriyoti, 1963, 94-bet.

(2). Xo'jayev F. Buxoro inqilobining tarixiga materiallar. Toshkent, "Fan", 1997.

(3). Холида Айни. Жизнь Садриддина Айни (краткий хронологический очерк). Душанбе, "Donish", 1982.

(4). Abdulla Badriy. Yosh buxoroliklar kimlar? Moskva, 1919, 3-bet.

(5). Temirov U. Problems of Turkistan history in the periodical publications of Sadriddin Ayni. https:// zien journals.com Date of Publication: 14-10-2023 ISSN NO: 2770-8608. Texas Journal of Philology, Culture and History.

Atakulov Mavlonbek Saitkulovich (Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti; e-mail: worldstudent@mail.ru)

YOSHLARDA SALOMATLIK VA MA'NAVIY MUHITNING IJTIMOIY AHAMIYATI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada yoshlarda salomatlik va uning hayotidagi o'rni bugungi kun jamiyatida eng muhim masalalardan biri hisoblanib, unda ijtimoiy muhitning o'rni katta ekanligiga e'tibor qaratilgan. Shu o'rinda, yoshlarning farovonlik bilan bog'liq bo'lgan salomatlik nafaqat individual hayot sifatini belgilabgina qolmay, balki jamiyat, iqtisodiyot va kelajak avlodlar rivojlanganlik darajasiga asoslangan jarayonligi ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar*: mahalla, yoshlar, oila axloqi, iqtisodiy tafakkur, farzand tarbiyasi, majburiyat, burch,*